

Sytyttää!

Tulentekovälineiden historiaa kitkapuista bensiinisyttyimiin

Muinaisen maailman kansat suhtautuivat tuleen pelonsekaisella kunnioituksella. Roomalaisten pyhällä kotiliedellä oli varhaisempi intialainen edeltäjä, kotialttarin ikuinen tuli, jumalten symboli, jota ruokittiin gheellä, voiöljyllä. Kylmän Suomen ensimmäisille asukkaille tuli oli välttämättömyydessään yhtä lailla pyhää, toteaa artikkelin koonnut tp. lehtori Irene Moilanen Kuopion museosta.

Tuli-sana on kieleemme vanhimpia sanoja ja sillä on vastineensa taaksepäin aina samojediläiskieliin asti. Suomalaisen myöhempään tapaperinteesen tulen tärkeä asema välittyy vuosituhansien takaa mm. uskomuksessa, jonka mukaan uudisrakennuksen kotitonttu, talon suojelushaltija on mies- tai naispuolinen sen mukaan, syytykö lieten ensimmäisen tulen isäntä vai emäntä. Lieden tulen jatkuvaa ylläpitämistä pidettiin erittäin tärkeänä: yleisesti oli tapana peittää hiillos illalla tuhkaan ja aamulla »puhua rehenykseen» eli puhaltaa hiilet valkeaksi.

Varhaisin tulentekotapa lienee kitkatuli. Kitkatuli perustuu kahden vas-

takkain hangattavan puupalan välisen kitkan synnyttämään lämpöön. Hankauskohdasta irtoaa hienoa jauhoa, jonka kuumuus sitten syyttää. Kytevä kipinä puhalletaan sytykkeisiin ja kehitetään vähitellen tuleksi.

Vanhoja tulentekovälineitä ovat myös tulukset. Muinaisten eränkävijäin jäljiltä on monista eri paikoista

Savupirtin muhkean uunin pankolla asui talon suojelija, kotitonttu. Työtä tehtiin päreiden valossa ja erityisesti huolehdittiin siitä, että uunin pesässä oli aina kytevä hiillos.

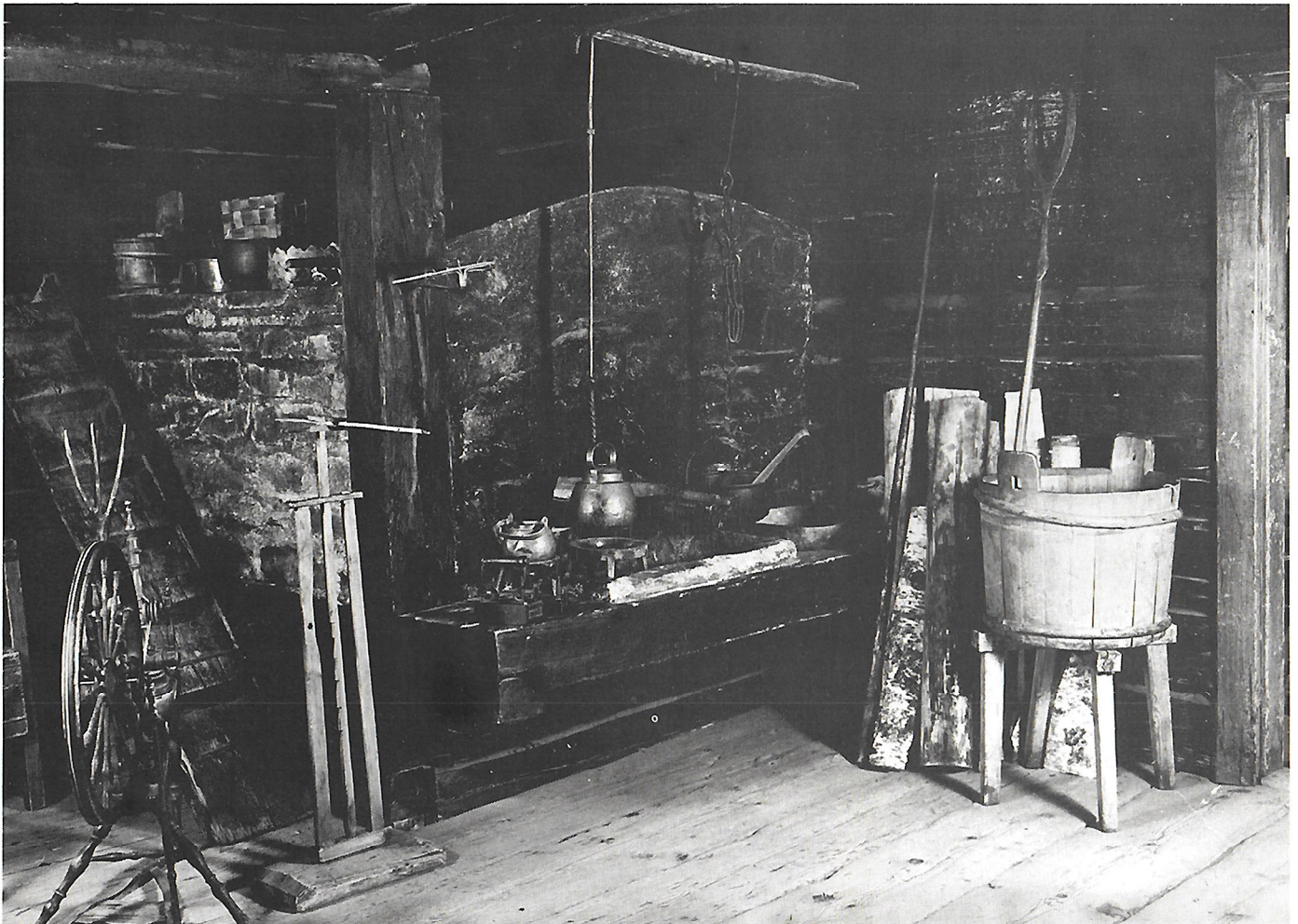
Valok. Kari Jämsén, Kuopion kulttuurihistoriallisen museon arkisto.

kautta Suomen saatu talteen soikeita tuluskiviä. Iäkkäimmät niistä ovat ensimmäisiltä ajanlaskumme alun jälkeisiltä vuosisadoilta eli ns. vanhemmalta roomalaisajalta. Tuluksia käytettäessä tarvittiin taulaa, joka on koi-vunkäävästä kylmässä tuhkalipeässä kypsytettyä ja sen jälkeen kuivatettua syttymisherkkää ainetta. Tuluskivistä isketty kipinä syytti taulan ja sen kipinästä jatkettiin jälleen tulen kehittämistä.

Soikeat tuluskivet ja niihin kuuluva tuliورا vaihtuivat piinpalaseen ja tulusrautaan eli karkkuun jo 500—600-luvuilla. Sama, Pohjoismaihin roomalaisilta peritty tekniikka säilyikin sitten käytössä runsaat toistatuhatta vuotta eli 1800-luvun lopulle.

Ensimmäiset tulitikun edeltäjät valmistettiin kotona. Särmikkäiksi ja suippeneviksi vuoltujen lastumaisten tikkujen kapeampi pää kastettiin sulaaan rikkiin. Tällaisella »pissutikulla» tai »pissastikulla» saatiin tuli syttymään vaivattomasti kytevästä taulasta tai hiilestä.

Nykyaikaisen tulitikun keksiminen vei vielä vuosisatojen työn 1600-luvul-

ta. Ensimmäiset fosforitikut olivat paitsi kalliita, myös myrkyllisiä ja vaarallisen helposti syttyviä. Vielä englantilaisen John Walkerin vuonna 1827 keksimät kitkatulitikut syttyivät raapaisemalla mistä tahansa pinnasta: muistatthän lännenelokuvien cowboyt, jotka sytyttävät savukkeensa saappaanpohjasta raapaisemallaan tullella. Ns. varmuustulitikun keksi ruotsalainen G.E. Pasch vuonna 1844.

Tulitikkuteollisuus pääsi vauhtiin ja tulukset saivat siirtyä museoiden vitriineihin. Tikkuja valmistettiin aluksi kotityönä, mutta pian tuotanto siirtyi omiin tiloihin. Suomen ensimmäinen tulitikkutehdas perustettiin Kuopioon vuonna 1852.

Kuopiolaisen tulitikkuteollisuuden jo 30-vuotinen toiminta vilkastui 1880, kun kauppias Birger Hallman osti tulitikkutehtaan. Uudeksi nimeksi laadittiin »Yhtiö Tulitikkutehdas Kuopiossa». Tehtaassa valmistettiin tikkuja punaisesta fosforista. Käsinteollisena pajana aloittanut yritys kehittyi todelliseksi tehtaaksi ja tikkujen laatu parani. Fosforitikkujen rinnalle tehdään tuotanto-ohjelmaan tuli vuonna 1901 uusi keltapäinen tikkutyyppi — Kuopion ruotsinkielisissä piireissä leikkillisesti »väntä litet» -tikuksi ristitty. Hallmanin omistama tulitikkutehdas oli aikanaan maailman suurin alan tehdasyritys. Sieltä matkasivat maail-

Työläisiä Hallmanin tulitikkutehtaan salissa vuonna 1920. Valok. Victor Barsokevitsch, Kuopion kulttuurihistoriallisen museon arkisto.

malle vuonna 1925 maineikkaat Puijotitikut.

Tulitikun valta-asemaa ovat horjuttaneet vasta keittiön sähköliesi ja bensiinillä tai kaasulla toimivien savukkeensyöttimien kehittyminen. Elävän tulen taikavoima on sen sijaan säilynyt ihmiskunnan muinaisista vaiheista nykyaikaan. Mikäpä voittaisi tunnelmaltaan elokuisen illan nuotion, ta-

kassa ritisevät halot, kun ulkona puhaltavat tammikuun tuulet, tai juhlapöydän kynttilänvalon. □

Lähteet:

Vuorela, Toivo, Suomalainen kansankulttuuri 1977, WSOY Porvoo
Nummela, Ilkka, Kuopion historia III 1989, Kustannuskiila, Kuopio

Hallmanin tulitikkutehtaan salissa naiset täyttävät askeja tikuilla. Kuva on vuodelta 1920.

Valok. Victor Barsokevitsch, Kuopion kulttuurihistoriallisen museon arkisto.

